

ՓԱՐԻԶԵԱՆ ՍՈՒՐՀԱՆԳԱԿ

ԹՈՒՂԹԷ.

Աղգային տօներու քաղցրութիւնը. — Հայրենեաց օրը. — Պաղ-
գիայ տօնախմբութիւնը. — Յիշատակ Աղքատաց. — Պօլսեցւոց
աղքատսիրութիւնը. — Փրկչի դանձանակը. — Փաղի պէս Հնչող
ձայն մը. — Զրի զուարճութիւնք եւ թատրոնք ի Փարիզ. — Օսկէ-
րի Լա Միւրը. — Վէրնոն օրհորդը. — Էմմա Լիվրի օրհորդը. —
Մահուան մանգաղին տակ ինկած ծաղիկ մը. — Դերասանուհւոյ
մը (աքորիսի) համար դժուարին առաքինութիւնք. — Գիշերուան
արեւ. — Հագարու մէկ գիշերաց դրսիստ մը. — 400 հազար դրսեցի
գաղղիացիք Փարիզ կիւտեն. — Հռովմէական ծիսութեան լրագրի մը
շաղկապութիւնը. — Արեւելեան եկեղեցին եւ պապականու-
թիւն. — Հռովմէական եղբայր հարկաւոր հարցմունք մը. —
Թագաւոր ճանապարհորդք. — Յրանքֆօրթի արքայաժողովը. —
Մեքսիկայ կայսերութիւն կուզէ. — Մաքսիմիլիանոս կայսերդ-
բայր. — Մանկամարդ կին մը որ պատերազմի մէջ կմնէ քաջու-
թեամբ. — Մեր վախկտ հայուհիք. — Փաջատիր օրհորդ մը.
— Զարմանալի կին մը. — Մարդկային փառաց անհաստատու-
թեան նոր ու ցաւալի օրինակ. — Թշուառութիւնը միշտ փա-
ռաց նախանձորդ է. — Մատակասքարի խռովութիւնը. — Ռա-
տամա Բ, Ռապոտո եւ Ռամոնալ. — Հիւսիսային եւ Հարաւային
Ամերիկայ վիճակագրութիւնը. — Նշույց եղբոր դէմ. — Մեծ
շիտթութիւն հանող դերք մը. — Ռընտն. — Է. Սպուի նոր վի-
պասանութիւնը. — Նոր դիւցազններգութիւն մը. — Մեր քեր-
թողներ որ վիպ ու դիւցազններգութիւն դրելու եւրք են. — Ան-
ցեալ դարու մարդիկ մեր դարուն հետ ինչ գործ ունին. — Ժօրժ
Սանտի նոր վիպասանութիւնը. — Վափուրջի մատենագրական տա-
րի գիրքը. — Էնտի վիպասանութիւնք. — Խեղցիկ սաղ. (խաղ) մը.
— Արեւելքի Ազաներու խրատական օրինակ մը. — Անտուն մը
որ քաղաքական վիճակ կառնու. — Շունէ մը սղորմութիւն կու-
ղուի. — Նրկու սողով ու չորս սողով խաղերայ մը. — Անհամ-
բեր Խաղուհի մը. — Ամենէն հսկայ ու ամենէն ծեր կաղնին. —
Լամորթին. — Ուրիշ հնութիւն. — Աղգային մեծ տօն մը որ տօնող
չունի. — Պանդուխտին ցաւերը. — Դժբաղդ. Հայեր

Ի՞նչպէս քաղցր են Աղգային տօները...
Կարծես թէ այն հանգիստաւոր օրերուն՝
աւելի կղզայ մարդս աղգային փառ-
քը. եւ սիրտը աւելի կճոխանայ իւր
հայրենեաց անցեալ յիշատակներովը:

Աղգային տօնը այնպիսի գաղտնի զօրու-
թիւն մը ունի՝ որ աղգին սիրովը կվառէ
համազգի սրտերը, եւ միաշունչ միահաւան
կխրախուսէ զամենեւին խորհել, ջանալ եւ
աշխատել իրարօրութիւն Հայրենեաց:

Աղգային տօնը այնպիսի վսեմութիւն մը ու-
նի՝ որուն դիմաց չկրնար ոք անտարբեր կե-
նալ: Ոչ, անկարելի բան է որ տեսնես աղ-
գի մը վառուիլն ու ճխալը, եւ անտարբեր
մնաս ու ներսդ չզգաս ելեքտրական կայծ
մը որ բոլոր սիրտդ թունդ կհանէ

== Ինձ այնպէս կլինի միշտ, այնպէս եղաւ
եւ Գաղղիացւոց աղգային տօնին, օգոստոսի
5/15-ին, որ Գաղղիոյ կայսերական ցեղին
տօնախմբութեան օրն է, որով եւ բոլոր աղ-
գին ցնծութեան օր մը:

Թնդանօթից որոտընդոստ շառաչիւնը
այն օրուան պայծառ արշալոյսն ողջունեց,
եւ Փարիզացւոց աւետեց թէ իրենց ուրա-
խութեան օրն էր ծագած: Այն տօնին ե-
րախայրիքն ընդունեցան աղքատները. ձրի
կերակուր բաժնուեցաւ իրենց իկողմանէ կայ-
սեր: Ծնտ գեղեցիկ սովորութիւն. այն օրն
որ աղգը կուրախանայ եւ հանդէս կկատարէ՝
այն օրն յիշել այն խեղճ ու անյիշատակ տա-
ռապեալները, եւ ջանալ որ նոքա եւս մասնա-
կից լինին հասարակաց ուրախութեան:

== Ծնորհակալ եմ իմ ազնիւ Պօլսեցիներ-
ուս: Այս աղքատսիրութեան ազնիւ զգաց-
մունքը նոցա մէջ շատ ծաղկած է եւ բար-
գաւաճած: Հարանիք մը, տօնախմբութիւն
մը, աղգային հանդէս մը եղած ժամանակ շատ
տեսեր եմ որ գանձանակ մը կպտաի Փրկչի
վանքին մէջ պատուարեալ խղճալեաց համար:

Կեցցեն այն Հայկազունք որ չեն կրնար
իրենց ուրախութեան անուշ ձայներն հանել
մինչեւ որ իրենց համազգի եղբայր հառա-
չանաց տխուր ձայները չլռեցնեն

Կարծես թէ իրենց ականջը փողի մը պէս
կհնչէ մարգարէին հրամանը թէ «Միսիր-
եցիք զգաւորս»:

== Ժամը 1-ին կէսօրունէ ետքը փառա-
ւոր հանգիսիւ սուրբ պատարագը մատուց
նորընտիր արքեպիսկոպոսն, ի Մայր եկեղե-
ցւոյն, ուր ներկայ էին ընդ խուռն ժողո-
վրդեան եւ ամենայն քաղաքական եւ զի-
նուորական պաշտօնակալք: Այնուհետեւ ամ-
բոխը դիմեց էմիլիոյի կախանաւք, եւ խարիկի
sui proli, ուր լարախաղացք (անպաղ), ձեռ-
նածուք (offusպաղ), ձիախաղացք ամէն կերպ
խաղերով ժողովուրդը զուարճացնել կջա-
նային, եւ ձրի (անպա) կներկայացնէին Փու-
կարա քաղաքին առումը:

Այն օրը սովորութիւն է որ թատրոնը առ-

Հասարակ իրենց դռները կբանան թատերա-
սէր ամբոխին առջեւ: Այն ձրի զուարճու-
թիւնը վայելելու համար կվազէ ժողովուր-
դը կանուխ առաւելնէ թատրոններու դռ-
ները կբռնէ, ու ետեւէ ետեւ կգիշուին մին-
չեւ որ երեկոյին այն ցանկալի դրունք կբա-
ցուին ու ամբոխը անյագաբար ներս կխու-
ժէ: Մեծ օփէրային առջեւ դիզուած էին
տասը հազար հոգիէն աւելի. յայտնի բան
է որ ասոնց հազիւ թէ կէսը կրնայ ներս
տղմիլ մեկնիլ. մնացածը՝ դուրսը կմնայ, ա-
ռաջագրելով որ դալ տարի աւելի կանուխ
վազէ որ ներս մտնողաց երանելի թուոյն մէջ
կարենայ գտնուիլ: Օփէրան ձեւացուց Օպե-
րի Լա Միսերը, որոյ վերայ նախընթաց թըղ-
թոցս մէկուն մէջ երկարօրէն խօսած եմ.
Անկարելի է ժողովրդեան եռանդը բացա-
տրել. Վերնօրիորդը՝ որ Ֆենեղայի մասը
ներկայացուց՝ թատրոնէն դուրս անգամ մեծ
ովսանաններ ընդունեցաւ:

= Զեմ կրնար Ֆենեղայի անունը տալ ա-
ռանց տխուր զգացմամբ մը լցուելու: Այն
մասը պիտի ներկայացուցանէր խեղճ Էմմա
Լիսի օրիորդը, որ — ինչպէս ուրիշ անգամ
պատմեցի, — զոհ եղաւ բոցերու անդթու-
թեանը: Երեք ամիս թշուառ օրիորդը տան-
ջուեցաւ տաղանապեցաւ մահուան անկողնին
մէջ. խնամք եւ ճարտարութիւնը բժշկաց
պարապն ելան. վերջապէս հնձոց ամսոյն
մէջ այն ծաղկահասակ օրիորդը թարշամե-
ցաւ մահուան մանգաղին տակ . . . : Բոլոր
Փարիզ լացաւ այն խեղճ օրիորդին վրայ, ո-
րոյ վայելչութենէն ու ճարտարութենէն ա-
ւելի զարմանալի էր ամբիժ պարկեշտու-
թիւնն ու ամենուն ծանօթ խոնարհամտու-
թիւնը: — Ինչ դժուարին առաքինութիւնք
գերասանուհւոյ (actrice) մը համար . . . :

= Դառնամք մեր հանդիսին: — Արեւու
մտնելէն ետեւ յանկարծ Փարիզ լուսաւորե-
ցաւ. կարծես արեւը կրկին էր ծագեր. ե-
լեքտրական լոյսն ու կազը այնպիսի պայծա-
ռութիւն մը ձգեցին մայրաքաղաքին վրայ
որ բոլոր շէնքերն ու պալատները համարեա
թէ բոցերու մէջ կզոզոզային: Թիւրքիի Կայ-
սերական պարտէզը Հազարուկէ գիշերաց դը-
րախոններու կնիմանէր, Միւս կողմանէ ալ ա-
րուեստահուրը (seu d'artifice, փշեմի) իւր գոյն-
զգոյն բոցերովն, շառաչուն գիսաւորներով ու
ճարտարաբուեստ խաղերովը բոլոր տեսողաց
զարմանքն եւ ուրախութիւնը կշատցնէր:

Այսպէս ահա վերջացաւ այն մեծահանդէս
տօնը որոյ համար չորս հարիւր հազարէն
աւելի Դաղլիայիք նոյն օրը վազեր խոնք
էին իփարիզ. եւ կդառնային ուրախութեամբ
իրենց տեսածներուն եւ զգացածներուն վրայ:

— Իմ տեսածներս ահա համառօտիւ մը
նկարագրեցի: Իսկ զգացածներս՝ թէ եւ
թղթիս սկիզբը երկու խօսքով յիշատակեցի,
բայց ինչպէս կրնամ նկարագրել . . .

= Le Monde հռովմէամիտ ծթուած լրագի-
րը, որոյ վերայ ուրիշ անգամ խօսեցանք,
այս օրերս յօգուած մը հրատարակեց, որով
կուզէ ցուցանել թէ «Նախդեռն կայսեր ամե-
նայն մսածուրիսնիս եւ ձեռնարկուրիսնիս՝ ողորմած
են յօգուս եւ իմասու Ս. եկեղեցւոյն Հռովմայ»: Այս անտեղի յօգուածը՝ շատ զուարճալի
կերպով ծագը բրաւ Indépendance Belge լրագի-
րը, որուն հետեւեալ մէկ քանի հեգնական
տողերը ձեզ թարգմանեմ, որովհետեւ աւելի
վերաբերութիւն մը ունին մեզի հետ. «Ո՞վ
«քաղաքագէտը, — կրսէ ազատական լրագի-
«րը, — գիտէք ինչու համար էր որ կայսրը
«իւր բանակները զրկեց իրիմ, յԱսորիս,
«Իֆօշինչին, իՉինաստան, իՄեքսիկոյ, եւ
«այժմ՝ ալ՝ եթէ դիմացը դժուարութիւն
«չենէր՝ միտք ունէր զրկել եւ իկեհաստան:
«— Դիտեմ որ չէք գիտեր պատճառը. ոչ
«միայն դուք՝ այլ եւ ինքն իսկ կայսրը մըտ-
«քէն անգամ չկրնար անցընել: Կոնցէք ու-
«րեմն: Խրիմու պատերազմը չէ թէ անոր
«համար էր որ Կոստանդնուպօլսոյ ճանա-
«պարհը Ռուսաց առջեւը փակէ, հապա՛ ինչ-
«պէս Le Monde ձեզի կսովրեցընէ՝ «հերեկիկո-
«ստիսնը — արեւելեան եկեղեցին — խոնար-
«հեցընելու եւ ընկնելու հաւար եր պապականութեան
«առջեւ»: Այս կրսէ Le Monde ու չմտածեր
«որ Խրիմու պատերազմը զմահմետականու-
«թիւն պաշտպանեց եւ հաստատեց . . . վասն
«զի շատոնցունէ գիտեմք որ մեր պապ-
«կանները աւելի կսիրեն տաճիկ մը՝ այլադ-
«գի անհաւատ մը՝ քան թէ արեւելեան
«քրիստոնեայ մը որ Պապին գերութեան
«տակ չուզեր խոնարհիլ»:

Ինչ կրսէք ասոր . . . մանաւանդ թէ ինչ
կրսեն արդեօք մեր հռովմէահայ եղբայրնե-
րը . . . Իրենք ալ այս կարծիքն ունին. աւելի
կսիրեն այլազգի անհաւատ մը՝ քան իրենց հայապա-
ւան եղբայրները . . .

= Այս ամիս Եւրոպիոյ թագաւորը՝ կար-
ծես քաղաքական հոգերէ ձանձրացած՝ թո-

դուցին իրենց մայրաքաղաքները ու հեռացան գեղեր կամ օտար երկիրներ. նախդէտն Գաղղիոյ ջրերը կ'աղաի, Ռուսաց կայսրն ու կայսրուհին Խրիմու գալարազուարճ ամրոնքնէրը կ'զբօսնուէ, Անգլիոյ թագուհին Գերմանիոյ մէջ ճամբորդութիւն կ'ընէ, Պելճիոյ թագաւորը՝ ընտանեօքն հանգերձ կըրջի ընդ տէրութիւն իւր. Փօրթուկալի Ֆէրիսնանտ թագաւորը եւրոպական ճանապարհորդութիւն մը կ'ընէ, Իտալիոյ եւ Տաճկի թագաւորները գեռ շատ չէ որ դարձան իրենց մայրաքաղաքները:

Աւստրիոյ կայսրը Փրուսիոյ թագաւորին հետ համառօտ տեսաւորութիւն մը ըրին իկաթէյն, նոյնպէս նաեւ Շվեդի եւ Տանիմարքայի Աքանտինաւեան թագաւորներն՝ իրարու հետ, յայտնի է որ քաղաքական վախճաններով:

— Աւստրիոյ կայսրը հինգ գերմանական թագաւորաց յատուկ ձեռագրաւը թողութեց եւ հրաւիրեց իֆրանքիօթ, ուր հըրաւիրուեցան եւ ամենայն իշխանք գերմանական դաշնակցութեան: Այս վեհապետաց ժողովոյն նպատակը՝ Գերմանիոյ միութիւնն էր, բայց Փրուսիոյ թագաւորը՝ որչափ ալ աղաչեցին յանձն չառաւ երթալ իժողովն: Ասով՝ Աւստրիոյ ու Փրուսիոյ մէջի հին գըթութիւնը աւելի զայրացաւ: Իֆրանքիօթի արքայաժողովը լնցուց իւր նիստերը, բայց ըրած որոշմունքները՝ հաւանականաբար շուտով գործադրելու բաներ չեն: Գաղղիա ծուռ աչքով նայեցաւ այս ժողովոյն վրայ, հեռացաւ Աւստրիայէն, եւ աւելի մօտեցաւ նորա նախանձորէին՝ Փրուսիոյ: Այս պարագաներով Լեհաստանի ինդիրը եւ Էւս կ'աղաղուի: Մեծ տէրութեանց իրարմէ պաղելովը՝ Ռուսաստան հարկաւ ազատ կ'մնայ նոցա բռնագատիչ պահանջմունքներէն:

— Մեքսիկոյի ինդիրը նոր կերպարան մ'առաւ: Ազգային ժողովը վճռեց որ այսուհետեւ Մեքսիկոյ կայսրութիւն է, եւ կայսրը կանուանէ զարշիգուքան Մաքսիմիլիանոս, Աւստրիոյ կայսեր փոքր եղբայրը, որ գլխաւոր հետամուտ կ'համարուէր Մեքսիկոյ թագին, ինչպէս ուրիշ անգամ՝ գրեցի: Նա փութոն կայսրն եւ կայսրուհին իսկոյն հեռագրաւ շնորհակալութեամբք պատասխանեց:

Թէ եւ որոշ չէ թէ այս ընտրութիւնը պիտի յաջողի, բայց այս յայտնի է որ Մաքսիմիլիանոս մեծ դժուարութեանց պէտք է յաղ-

թէ, մինչեւ որ զՄեքսիկոյ իհասարակապէս տութենէ իկայսերութիւն վերածէ:

— Փուէպլայի եւ Մեքսիկոյի առմանը ժամանակ դերի ընկած Մեքսիկացի զօրավարք եւ սպայք Գաղղիա բերուեցան: Զարմանալին այն է որ սոցա մէջ կ'դռնուի նաեւ 23 տարուան մանկամարդ սպայուհի մը՝ որ Զաքաթէքասի վաշտին փոխադնապետն էր (lieutenant-colonel): Այս քաջասիրտ կինը՝ իւր մէջքի թուրին ծայրովն էր որ զինուորական այս պատուաւոր աստիճանին հասած էր: Իւր էրիկը դըրօշակի տակ կանչուելով՝ ինքն ալ սուր առաւ հետը գնաց, կրակին մէջ նետուեցաւ եւ անպէս լաւ պատերազմեցաւ որ արժանի եղաւ ուսածոպն (épaulette) ընդունելու: Էրիկը անկաւ մեռաւ. բայց արիասիրտ կինը չուզեց թողուլ պատերազմի դաշտը, ու հետզհետէ քաջութեամբք զինուորական աստիճանի մէջ բարձրանալով՝ Կուատալուփի կուռին մէջ (1862 մայիս 3) փոխադրեցապետութեան աստիճանին արժանացաւ: Փուէպլայի անձնատուր եղած ժամանակ ինքն ալ Ռոն շողենաւով վէրա-Բրուզէն բերուեցաւ իԳաղղիա, ուր ամենայն պատիւ եւ իրենամբ եւ ակնածութիւն կ'ըլայէ, եւ ամէնքը կ'զարմանան նորա խրոխտ կերպին եւ արիական սրտին եւ հայրենասիրութեանը վրայ:

— Դո՛ւք ալ զարմացէք եւ մեր վախկոտ հայուհեաց պատմեցէք: Օրինակը աւելի կաղգէ քան թէ խրատը:— Զմուռնամ ըսելու նաեւ զայս որ Լաճիլիէփիչ Լեհ զօրավարին անձնապահապետն (aide de camp) ալ հայրենասէր երիտասարդուհի մըն է, Փուսքովիսիոյ օրիորդը, որոյ պատերազմի մէջ ըրած քաջութիւնները շատ են եւ զարմանալի:

— Ուրիշ զարմանալի կին մ'ալ յիշեմ, որ շատ ցաւալի օրինակ մը թողուց մարդկային փառաց անհաստատութեանը: Թագուհի մըն էր այս, Մախարան ձիկիֆօր անունով, որ իւր էրկանը Լահօրի վերջին Սիկի թագաւորին մեռնելէն ետեւ ձեռքն առաւ տէրութիւնը եւ երկու անգամ Անգլիացուց հետ պատերազմեցաւ, իւր երկրին անկախութիւնը պաշտպանելու համար: Իրեն գեղեցկութիւնը կարգէ դուրս բան մըն էր, նոյնպէս կարգէ դուրս էին նաեւ իւր զեղխութիւնքն, անառակութիւնք եւ անդթութիւնք, որով այս բաներու մէջ հնութեան երեւելի եղող Շախիսաներն, Տուլիսաներն, Ագրիպպիանա.

ներն, Մեսսայիսներն, Յրեհիսներն, Լուֆրի-
միս Պորսիսներն անցաւ, Շուալտութեանց եւ
արիւնի մէջ ընկղմեցաւ. այնպէս հպարտ էր
որ ամէն գլուխ իւր ձեռքին տակ կուղէր
խոնարհեցնել: Եւ այնպէս անգութ՝ որ իւր
փոքրիկ հրամանն ալ որ քիչ մը ուշ կատա-
րուէր՝ պատիժը մահ էր: Սինի թագաւորին
ուրիշ կնոջմէ ունեցած որդիքը մեռցնել
տուաւ, որպէսզի բուն իւր որդին նստեցնէ
թագաւորական արիւնշաղախ աթոռը:

Լահորի արքունի պարտէզներուն մէջ տը-
ւած հանգէսները՝ Հապար ու մէկ գիշերնեռ
մէջ պատմուածներէն աւելի գերազանցե-
ցին: Դուրս ելած ժամանակ՝ ոսկիէ թափծու
գահաւորակներու մէջ կնստէր: Իւր ունե-
ցած ազամաններն ու մարգարիտները շատ
աւելի էին քան թէ բոլոր աշխարհիս կայս-
րուհեացն ու թագուհեացը մէկտեղ առած:
Ամէն անգամ իւր ճակատին վրայ կշռողոր
Քոնի-նուրն, այն աննման եւ անգին անդա-
մանդը՝ որ իւր ճաճանչովը երկու աշխար-
հահանգէս սքանչացուց. (1851, 1862):

Փառքը տեսնեք. տեսնեմք եւ թշուառու-
թիւնը: — Այս հզոր թագուհին վերջապէս
յաղթուեցաւ, գերի անկաւ Անգլիոյ ձեռ-
քը. զրկուեցաւ իւր թագաւորական աթո-
ռէն, եւ իւր անբաւ հարստութիւններէն՝
կողոպտուեցաւ անդթաբար: Ինչպէս որ ին-
քը ուրիշներուն ողորմած չէր՝ ուրիշներն
ալ իրեն չողորմեցան. կենացը վերջի 15 տա-
րին անցուց ամենայն թշուառութեամբ եւ
աղքատութեամբ, աքսորուած իւնտոն: Եւ
սրտին անտանելի ցաւովը՝ տեսաւ որ այն
որդին որոյ թագաւորութիւնն հաստատելու
համար ձեռքը անմեղ արիւններու մէջ լուա-
ցեր էր, այն որդին ոչ միայն չհասաւ իւր
հայրենի փառացը, այլ եւ թողուց իւր հայ-
րենի կրօնը, քրիստոնեայ եղաւ, եւ իբրեւ
վարձկան սկսաւ թոշակ ընդունել այն ազգէն՝
որոյ հետ թէ իւր հայրն եւ թէ մայրը պա-
տերազմեցան այնչափ տարի: — Այնուհետեւ
իւր որդւոյն հետ ամենայն հաղորդակցու-
թիւն կտրեց, եւ կապէր խեղճ փողոցի մը
մէջ. եւ այս օրերս մեռաւ ամենէն մոռ-
ցուած, հազիւ թէ քովն ունենալով քանի
մը հաւատարիմ մնացած խեղճ ծառաներ:

Եթէ մէկն այս թագուհւոյն փառացը ժա-
մանակ գուշակած լինէր նորա այս տխուր
մահը, ոչ ապաքէն ցնորեալ մէկը պիտի հա-
մարուէր: Բայց սակայն թշուառութիւնը

միշտ փառաց նախանձորդն է: — Շատ, ոչ շատ
քիչ գտած եմ օրինակ հաստատուն եւ ան-
ստուեր փառաց:

== Եւրոպայի շիփութիւնները խաղա-
ղելու ժամանակ մեծ խռովութիւն մի ելաւ
Մատակաւարի թագաւորութեան մէջ, որուն
զոհ եղաւ նոյն իսկ թագաւորը՝ որ կրսուէր
Ռասաւա Բ: Եւրոպասէր թագաւոր մի էր սա՝
որ ամէն ջանք կրնէր իւր բարբարոս ազգը
կրթել, հետեւելով եւրոպական քաղաքակա-
նութեան, եւ իրեն առաջնորդ առած էր
Լանկիր անուամբ Գաղղիացի մը զոր գուքս
անուանեց, եւ ուրիշ Գաղղիացի մ'ալ իրեն
առաջին ոստիկանն ըրաւ: Բայց մեղք, եր-
կար չքշեց նորա թագաւորութիւնը: Մինչ
Գաղղիա կուրախանար որ Մատակաւարի վա-
ճառականութիւնն ու հարստութիւնը իւր
գիմաց համարձակ բացուեցաւ, Մատակաւա-
րի յետագէմ մասը որ թշնամի էր ամենայն
յառաջագիմութեան ու եւրոպական սովո-
րութեանց՝ որոց կհետեւէր Ռատամա, գըր-
գուցին ծածուկ զփողովուրդը, աղմուկ հա-
նեցին եւ վերջապէս ձեռք ձգեցին թագա-
ւորը եւ անդթաբար խղճեցին, որ հազիւ
դեռ 35 տարեկան կար, եւ իսկոյն թագուհի
հրատարակեցին նորա կինը որ կըսուի Ռապոս:

Այս թագուհին յիսուն տարեկան է, որ
է ըսել իւր էրկանէն 15 տարի մեծ, եւ թէ-
պէտ չգիտցուիր թէ ինչ ճամբայ պիտի
բռնէ, սակայն որովհետեւ մտերիմ խորհրդ-
գակից էր Ռանալայո թագուհւոյն (Ռատա-
մայի մօրը) ուստի կվախցուի որ նորա կեր-
պը չբռնէ ու Ռանալայոյի արիւնահեղ յի-
շատակները չնորոգէ: Այս բանիս առջեւը
առնելու համար Գաղղիա փութացաւ մէկ
երկու նաւ զրկել իմատակաւար: —

== Այժմ՝ որ խաղաղութեան նշոյններ ըս-
կան Ամերիկոյ մառախլապատ երկնքին վրայ
փայլիլ, աւելորդ չեմ համարիր ընթերցո-
ղացդ առջեւ համառօտիւ մը գնել Միու-
թեան ազնուական խնդրոյն հեղհեղէն ըրած
յառաջագիմութիւնը ապստամբաց գէմ:

1861-ին Հարաւային դաշնակցութիւն ըստածը
կկազմուի եօթը նահանգներէն. յաջողելով
իրեն քաշել կամայ կամ ակամայ Հիւսիսա-
յին Քարոլինը, Աւքանդաւը, Վիրժինի, Թէն-
նէսին, Քէնթքին ու Միսուրին: Այս տասուի-
րեք նահանգները մէկ տեղ առնելով՝ 858,206
քառակուսի մղոն կընեն:

1862-ին սկիզբը այս տարածութիւնը նւազած, եւ 750,000 մղան միայն մնացած էր:

Իսկ այս 1863 տարուան սկիզբը, ձէֆէրան Տէվիլի (Հարաւայնոց Նախագահին) զօրութիւնը կտարուած էր շատ անգ. Վիրթինի նահանգին երրորդ մասէն վնասուած, բոլոր Բէնիթքիէն, Միսուրիէն ու Առքանդասի մեծ մասէն ու Թէննէսիի Լուիզանայի ու Թէքզասի նահանգներուն կիսէն հալածուած:

Վիքսպրիկի ու Փորթ Հըտսընի առնուելովը հիւսիսայինը Միսիսիպիի ձորին տիրեցին ու քիչ ատենէն անշուշտ պիտի ձեռք ձգեն Միսիսիպիի Առքանդաս, Լուիզիանա, Թէքսաս ու Թէննէսի նահանգներն ալ:

Այժմ ապստամբաց ձեռքը կմնայ,

Վիրթինիին մեջ (որ 70,000 քառակ. մղոն է) 32,000 քառակուսի մղոն.

Հիւսիսային Քառուիկի մեջ (50,000 ք. մ.) 40,000 ք. մ.

Հարաւային Քառուիկի մեջ (33,000 ք. մ.) 28,000 ք. մ.

Յուրիսի մեջ (55,000 ք. մ.) 30,000 ք. մ.

ձորձի (62,000 ք. մ.) ամբողջ ապստամբաց ձեռքն է.

Ալապամա (52,000 ք. մ.) ամբողջ ապստամբաց ձեռքը:

Այս հաշուով կհասկացուի որ այժմ հարաւայինը 244,000 ք. մ. ունին ձեռքերնին, որ է ըսել թէ ապստամբութեան սկիզբը ունեցածնուն չորս մասին մէկէն քիչ մը աւելի մնացեր է ձեռքերնին: Եթէ այս համեմատութեամբ երթանք, հաւանական է որ 1864-ին սկիզբը ութերորդ մասն անգամ մնացած չըլլայ ապստամբաց ձեռքը: Այս ետքի ամիսներս միայն՝ հարաւայինը կորսնցուցին 97,500 զինուոր, որոց մէջ 45,000-ը Լի զօրավարին վերջի անգամ յաղթուելովը կորսնցուցին ընդ մեռեալ եւ ընդ վիրաւոր (սէս քուրք է): Այժմ հարաւայինը 150,000 զինուոր ունին Միսիսիպիին արեւելեան կողմը այլ եւ այլ քաղաքաց մէջ, իսկ գետին անդիլի եզերքը բոլոր բոլոր 60,000 զինուոր:

Հիւսիսայինը զհարաւայինս այս աստիճանի տկարացնելէն վերջը՝ կյուսացուի որ շատ չանցնիր վերջապէս պիտի ընկճեն եւ խղզեն ապստամբութիւնը, թէեւ իրենց ըրած կորուստն ալ՝ թէ ստակի եւ թէ մարդու՝ շատ մեծ է եւ ցաւալի, եւ աւելի ցաւալի է անոր համար որ եղբայրն եղբոր գէմ ելած՝ եղբայր զեղբայր կսպանեն. այնպէս որ, յաղթողը ըստ ինքեան պարծելու սիրտ ալ չունենար. վասն զի ըրած յաղթութիւնը օտարին վրայ չէ:

— Կտենէք որ քաղաքական շատ նոր լուր չկայ: Դոնէ քանի մը նոր գրքեր յիշեմ ձեզ, որոց վերայ շատ խօսակցութիւն կըլլայ:

Ա. La Vie de Jésus-Christ. (Վարք Քրիստի) զոր գրեց Ռընան Գաղղիացի փիլիսոփայ մատենագիրը, եւ որ իւր առանձնական կարծեացը՝ չափազանց մտածութեանցն ու գաղափարներուն համար շատ մեծ աղմուկ հանեց: Գաղղիոյ եկեղեցականք ընականապէս գէմ զինուեցան այս գրքին՝ իբրեւ հակառակ Աւետարանի պատմութեանն ու վարդապետութեանցը: Ռէմսի կարգինալ արքեպիսկոպոսն Կուսէ, հեղինակ աստուածաբանութեան, դատապարտեց առանձին կոնդակաւ այս գիրքը, նոյնպէս նաեւ ուրիշ եպիսկոպոսք:

Իբաց թողեալ զոր ինչ ոմանք յօրագրաց եւ իլրագրաց գրեցին ընդգէմ, ու անգոսնեցին այս գիրքը, միայն մանր ու մեծ գրքոյկներուն թիւը յիսունի մօտեցաւ: Այսու ժողովրդեան միտքն ու հետաքրքրութիւնը գրգռուեցաւ, Ռընանի գիրքը աւնող աւնողի էր. որով մեծ շահ եղաւ հեղինակին եւ տպագրողին: Բայց չեմ գիտեր թէ բարոյական շահը որ աստիճանի համարելու է: Այս յայտնի է որ Ռընանի գրքէն վնասուողք կըրնան շատ ըլլալ. բայց օգտուողք... — Շատ դժուար է այս հարցմանս պատասխանը:

Հարկ չէ ըսել թէ այս գիրքը որչափ սիրելի եւ պաշտելի եղաւ կրօնին հակառակորդաց ու թեթեւահաւատից:

Բ. Madelon (Մասլոն) վիպասանութիւն զոր գրեց Էսմոն-Ապու: Այս երիտասարդ հեղինակը միշտ ճանչցուած է Գաղղիոյ ոգելից գրիչներէն մէկը. ուստի եւ իւր գրածներն ալ սիրով կկարդացուին. ինչպէս ամենայն ոգելից գրութիւնք՝ ինչ ազգի մէջ ալ ըլլան: Ապու նշանաւոր է թէ իբրեւ խմբագիր, թէ իբրեւ վիպասան, թէ իբրեւ թատերագիր եւ թէ իբրեւ քննադատ:

Գ. La Franciade (Լա Ֆրանսիադ), գիւցաղնական քերթուած զոր գրեց Վիկենէ, Գաղղիոյ ամենէն ծեր մատենագիրը: Իւր երկար կենացը մէջ տեսած է տասը յեղափոխութիւն, եւ գլխէն շատ բան անցած են. նախ զինուոր, յետոյ բանաստեղծ, յետոյ բանասէր, յետոյ քաղաքագէտ, այլ եւ այլ պատիւներ ընդունեցաւ թէ իբրեւ մատենագիր եւ թէ իբրեւ քաղաքական: Իւր բաղմամբիւ գրութեանց իբրեւ պսակ ահաւասիկ կընծայէ այժմ այս գիւցաղնական քերթուածը. բայց կարծեմ շատ կիսաբուի. որովհետեւ ութսնամայ ծերն կարելի չէ որ գիւցաղնական բանա-

ստեղծութեան ամենագիտարին դործն կարենայ կատարել: Զարմանալի բան. մինչդեռ երիտասարդ ու կրակոտ բանաստեղծներ իրենց երեւակայութեան աշխոյժ եռանդեամբն հանդերձ չեն համարձակիր դիւցազներգութեան ձեռք զարնել, ծեր ու մաշուած քերթողներ մէջտեղ ելեր են երկայն երկայն վիպեր ու դիւցազներգութիւններ գրելու... մոռնալով որ այս դարս դիւցազներգութեան դար չէ, ուստի եւ այս դարու մարդիկը դիւցազներգութիւն կարգացողներ չեն, եւս առաւել այդպիսի պոնդ գրուածներ... Մեզի կերեւի որ այդ ծեր քերթողները ոչ եթէ այժմու մարդիկներու համար է որ գրած են այն իրենց երկայն բարակ դիւցազներգութիւնները, հապա անցեալ դարու համար՝ որուն կլերաբերին այն քերթողները իրենց տարիքովն ու հնտի քերթուածովը:

Գ. Mademoiselle la Quintinie (Մաճմուսկէ Լա Բենիքինի) գրեց Ժորժ Սալի անուանի մատենագրուհին: Նոր վիպասանութիւն՝ զոր այս տարի նախ *Revue de deux mondes* ընտիր օրագրին մէջ կարգացինք մասն մասն, անկից *Indépendance Belge* լրագիրն առաւ անմիջապէս. եւ այժմ՝ առանձին հատոր մը ապագրուեցաւ, Միշլէ Լեփի հրատարակմանը մէջ, եւ մեծ նիւթ եղաւ այլ եւ այլ վիճաբանութեանց: Սակայն կարծեմք թէ ոչ որ կարող է ուրանալ թէ Ժորժ Սանտ այս նոր վիպասանութեանը մէջ եւս կիսայեցընէ իւր զօրաւոր հանճարը, ու մոգական գրիչը ամենայն ճարտարութեամբ իգործ կածէ իւր կարծիքները — ծուռ ու շիտակ — պաշտպանելու: Բոլոր գիրքը նամակի ձեւով գրած է, զոր վիպասանութեան գլխաւոր անձինքն իրարու կգրեն, եւ գիպուածները կպատմեն:

— Ժորժ Սանտի անունը տուած ժամանակ՝ այս եւս յիշեմ որ Ալփեր քալա Թուշ հեղինակը այս օրերս *Amédine* անունով վիպասանութիւն մը գուրս հանեց՝ որ ուրիշ բան չէ բայց եթէ Ժ. Սանտի *Indiana* անուանի վիպասանութեան նմանողութիւն մը, առանց յաջողելու նմանել Ժ. Սանտի հանճարոյն:

Ե. Année Littéraire (Մաճմուսկալիս սարի): Այս անունով հինգ տարի է որ Պ. Վալիքո տարին մէկ հատոր իւրոյ կընծայէ, յորում նախընթաց տարուան մէջ երեւցած երեւելի գրքերուն վրայ քննութիւն կընէ, գլխաւորապէս գաղղիացի հեղինակաց վրայ: Այս դժուարին

ձեռնարկութեան մէջ յաջողելու համար Վալիքոյի ընդարձակ հմտութիւնը պէտք էր: Այս է հատորը նախընթաց հատորներէն ալ աւելի կատարեալ է, նոցա մէջ երեւցած պակասութիւններէն աւելի զգուշացած է հեղինակը, եւ բոլորովին իւր առանձնական կարծեացը վստահացած չէ: Շատ ընտիր տեսութիւններ կընէ, եւ առողջ քննութեամբ մը կներկայացընէ անցեալ տարուան աւելի շուկ հանող չորս գործերը, որ են *Les Misérables* (Վիկտոր Հիւկոյի), — *Le Fils de Giboyer* (Էմիլ Օժիկի), — *Gaëtana* (Ապուի), — եւ *Les Joudis de M-me Charbonneau* (Փոնմարքիի), որոց վրայ կարծեմ՝ անցեալ թղթերուս մէջ յիշատակութիւններ ըրած եմ: — Վալիքոյի այս գործը ոչ միայն օգտակար է, այլ եւ շատ ակորժելի ընթերցանութեան համար:

Զ. Յիշեմ նաեւ Էնոյի երկու նոր վիպասանութիւնքն *Le Dernier Amour*, եւ *La Chimère*, որ ընտիր վիպասանի մը մտաց գեղեցիկ արգիւնքներն են:

Ուրիշ անգամ առիթ կունենամ նորէն գառնալ նորատիպ գրոց վրայ համառօտ տեսութիւններ ընել, որ ընթերցողքս միշտ ծանօթ գտնուին ժամանակիս երեւելի հեղինակութեանցը:

== Արեւելք՝ սագը (խազ) պատուէ անկած կենդանի մի է. գիտէք որ մեր աղաներէն ոմանք իրենցմէ վարինին բարկացած ժամանակնին, երեսն իվեր կպոռան «Խնգ...»: Լուս, բայց ես կիսափաթիմ որ այդ մեր աղաները հետեւեալ խազին սիրտն ու միտքն ունենային...

Լիւթ-քաղքին քովերը գեղացւոյն մէկը մեծ սագ մը ունէր որոյ վերայ մասնաւոր խնամք կցուցընէր, եւ ձեռքովը կկերակրէր, որով եւ սագը հետն այնպէս ընտանեցած էր որ տէրը տեսնելուն պէս առջեւը կկապէր, ուրախութեան ձայներ կհանէր ու թեւերը կբացիւրփէր ցտքութեամբ: — Գեղացին անցեալները հիւանդ կիյնայ կմեռնի: Սագը տեսնելով որ իւր սիրելի տէրը ալ չգար չըտեսնուիր, կզգայ ըրած անդարմանելի կորուստը, տրտում տխուր կքաշուի հաւնոցին մէկ անկիւնը, կհեծէ կճճւայ, ու կտուցը ամենեւին կերակրի չմտեցընէր, նոր տէրերուն երեսն ալ չուզէր տեսնել, ու երեք օր չանցնիր կմեռնի կերթայ անօթութեանն ու ցաւէն: — Շներու վրայ այսպիսի զարմանալի բաներ շատ կպատմուին, բայց սագերու

վրայ դեռ դիտուած չէր կարծեմ: Անոր համար ես ալ պատմեցի, միանգամայն եւ ուղեցի որ քիչ մը ամբօջրնեմ մեր վերոյիշեալ անքաղաքավար եւ անմարդի աղաները...

== Նոր մանրալէս մ'ալ ձեզ պատմեմ, զոր Վիշիէն եկող բարեկամէ մը լսեցի:

Վիշիի ջրերուն գնացող աղնուական գաղղիացի մը հետը կբերէ նաեւ իւր սղարիկ շրնիկը, որուն խտալական անուն մը դրած է եղեր, Ֆնսպիո: Իւր իջած պանդոկին (լոխեսս, կասրինկյա) տէրը լսելով որ աղնուականին բնառնիքը Պարոն Ֆնսպիո, Պարոն Ֆնսպիո ըսելով այս աղուոր շնիկը կկանչեն, խնտալու եւ կատակի համար՝ իւր իջեւանը եկող օտարականաց ցանկին մէջ կգրէ այսպէս.

Պ. Ֆնսպիո ԿԱՆՈՒԱԾԱՏԵՐ

Աղնուականն ալ բնառնիքն ալ կծիծաղին պանդոկատերին այս ախորժեղի կատակին վրայ ու կանցնին: Սովորութիւն է որ ամէն պանդոկներու մէջ իջած օտարականաց անուններու ցանկերը շաբաթը մէյ մը տպագրութեամբ կհրատարակուին. մեր շնիկին անունն ալ բնականապէս հրատարակուեցաւ տպագրութեամբ իբրեւ Պ. Ֆնսպիո կարուածաւեր, եւ քաղաքական վիճակի մէջ մտաւ:

Արգ այն օրուրնէ իվեր օր չանցնիր որ Պ. Ֆնսպիոյին անունով նամակ մը չգայ, երբեմն նայիս՝ Պօթօլէի գինւոյ վաճառական մըն է գրողը, որ Պ. Ֆնսպիոյին իւր լաւ տարիններուն 1846-ին, 1854-ին կամ 1858-ին գինիները կնուիրէ: Երբեմն՝ նոր օրագրի մը բաժանորդութեան կհրաւիրեն զինքը: Խաթուն մը՝ կաղաչէ որ բարեգործութեան ընկերութեան մը անդամ գրուի: Ծխատէր քահանայ մը կգրէ հաղարումէկ օրհնութիւններով Պ. Ֆնսպիոյին որ շնորհք ընէ իւր հարստութեան մէկ գոյզն բաժինը ողորմութիւն հանէ իրեն որ գեղին ժամուն զանգաւատունը կարենայ նորոգել, եւ այլն, եւ այլն:

Բայց աւելի զուարճալին այն է որ օր մ'ալ Մոնարքոյի նամակագրոջմով «Առ Պ. Ֆնսպիո կարուածաւեր, իվիշի» հասցէով նամակ մը կուգայ աղուոր թղթի վրայ, հոտաւէտ կնիքով, որուն գիրը՝ եւս առաւել գրուածքը կցուցնեն կանացի ձեռքէ ու սրտէ ելած թուղթ մը: Խտալահի մըն է եղեր այս նամակը գրողը, որուն էրկան անունը անշուշտ Ֆնսպիո լինելով՝ խեղճը կհամարի թէ Վիշի փախեր է:

Այս թղթին մէջ կծանուցանէ խտալահին որ իւր Ֆնսպիոյին ետեւէն Փարիզ վաղեր է, եւ ամէն տեղ մտեր ելեր է զինքը գանելու յուսով. *Crudele speranza! speranza traditrice!* ոչ ուրեք չէ կարողացած գանել. ուստի սկսեր է մեծ համբերութեամբ կարգալ Հռենոսեան ու Գաղղիական ջրերուն գացող օտարականաց հրատարակեալ անունները, որ գուցէ այն ցանկերէն գտնէ իւր Ֆնսպիոյին պահուած տեղը: «Այս կերպով, կըսէ, 50,000 անուն աչքէ անցուցի, մէյմ'ալ քո անունդ, ով իմ Ֆնսպիոս, լուսոյ պէս գուրս ցառքեց Վիշիի մթին ցանկերուն մէջէն»: Ասկէց կսկսի եղերերգական ոճով ու չափազանցութիւններով լեցուն երկայն երկայն տղաչանքներ, խոտմոռնքներ, թողութիւններ, երգմունքներ, խտալական կրակով: Նամակը կլմրնցընէ Փարիզու մէջ իւր կեցած տեղը նշանակելով, եւ հաղարումէկ աղաչանքներով՝ որ իրեն պատասխանը չուշացընէ, եւ այլն:

Մեր Պ. Ֆնսպիոյին տէրը տեսնելով անծանօթ խտալահոյն սխալմունքը, եւ բարեսրտութեամբ չուզելով որ այն խեղճը մէյմը երկու ոտքով Ֆնսպիոյէն խաբուելէն վերջը՝ չորս ոտքով Ֆնսպիոյէ մ'ալ խաբուի, հարկ կհամարի վերջ տալ խեղճին սիրայոյզ գառանցանացը: Շուտ մը մկրտաւ կառնու, շնիկին կռնակի գանգրագեղ մտկերէն փունջ մը կկտրէ, թղթի մը մէջ կծրարէ ու խաթունին հասցէին կյուզարկէ իփարիզ:

Ինչ բրաւ արդեօք անհամբեր խտալահին այն ծրարն (փափե) ընդունած ժամանակ...

== Նախըհեղեղեան մարդուն վրայ խօսեցանք անցեալ անգամ. մեզի հետ գուռ ալ զարմացաւ այն ահագին բայց անկենդան հնութեան վրայ. հապա ինչ պիտի ըսէք երբ լսէք կենդանի մեծ հնութիւն մը: Քալիֆոնիա կաղնի ծառ մը գտեր են որ 50 ոտք տրամագիծ (diamètre) ունի եղեր: Այս հսկայ ծառին տարիքը գիտէք ինչ է. — Ծառին շերտերը համբեր ու գտեր են որ վեց հազար երեք հարիւր տարուան է եղեր այս անտառաց շահապետը: Ինչեք տեսեր է բնութեան այս ամենածեր օրգին: —

Ո՛րչափ փափաքելի էր ինձ գիմել այն հինաւուրց նահապետին քով, եւ որոճել Դաշնակաց հեղինակին՝ Լամարքիի հետեւեալ վսեմ խորհրդածութիւնները.

Կեանք նա հըստայն անարդիւլ՝
Որ ծածկէ զմի արտալար,
Հաղիւ յաղթէ զիւրապան ծիւ
Ձոր ճանճն հակեւ տայ իմպը:
Սակայն տերեւքն ըմպեն ցող,
Եւ տակ առեալ իւր արմատ,
Աճէ զերդ ջուր ընթացող:
Եւ անդ իսրաւն իւր հաստատ
Յաճի արիւն կենսաբեր,
Որում աւճարք են զարք մեր:

Անդք՝ յոյց ատորք դայ ցորեան,
Տարւոյն՝ դ փոփոխ դարչապար,
Առնուն զօթոց, մերկանան՝
Իբրեւ ըզդեղմն իւր ոչխար:
Բըղիւն, սուրպ դեան իթիւնդ,
Կանգնին, մաշին բուրգք հոսին,
Ձըմեռն ըզփայլ տաշէ պինդ,
Ազգք՝ որոց չիք թիւ նոցին՝
Կեան մեռանին ընդ իւրեւ:
Իսկ նա... փըթթէ նոր տերեւ:

Բռնն իկեղեւս ամրափակ՝
Պընդեալ ծընկօք բարդ իբարդ,
Տարածի յոտըս վարակ
Ձի զձիւն բարձցէ կամ սաղարթ:
Բաղուկք՝ յամաց բարգաւաճ՝
Իբր ըմբիշ յանձն իւր կըծկեալ
Ձի ոտնու բռնուն եւս յառաջ,
Ձարմուկըն յետ կոյս արկեալ
Թեքեն յիւրեանց անդ իզնաց,
Ձի զըեռն առցեն փոթորկաց:

Իսկ հո՞՞ եւ ծանր իւր սաղարթ
Սըփռեալ գիշեր բացական,
Ձըգի զերդ ամպ իմն անհարթ
Ընդ մէջ լերինն եւ տունջեան
Խօլ ցընորից պէս ցայգուն
Հողմք տան իծաղս իւր շըռինդ
Թըռչունք թառին անդ իբուն
Եւ յողջունել դըրս իթիւնդ
Ճախրեն փողոյն տիպ թեթեւք
Թէ տան շըրշիւն իւր տերեւք:

Նաւ՝ ոյր նըկատք իծովուն
Խընդրեն լուսոյն զաշտարակ,
Սուղեալ գիտէ զնա յայդուն
Բըրգանալով բացարձակ:
Երէկ զըստուեր նորա թաւ
Նըսեմ բըլրոյն իկողաց
Ձըգէ սարին իստորեաւ:
Մի լու գըլլոյն իհերաց
Իկոթորկացն անդ դըրդդ
Պահէ ըզհօտն եւ զանդարդ:

Եւ մինչ բըլրոցն իհողմունս
Ձիւր ծօծէ յարկս իղեղեւ,
Յարմատս իւր անդ պետութիւնս,
Քաղաքս իւրն իւր կեղեւ,
Անդ առ մեղուաց փեթակաւ՝
Սարդ գործս հինուղիւր հրաշից,
Սձ շըշընջէ, եւ զանբաւ
Իւր գունդ արիւն աւաղից
Առաջնորդէ անդ մըրջուն,
Ձոր դօղօշ յիւր ճըմէլ քուն:

Ոգւոց այդ ուխք եւ կենաց,
Խորհըրդաւորդ այդ եւ նինջ,
Եւ դոյն այդ հօղ կենսաղդեաց
Որ ընդ արվոյն վերաթռիւն,
Իմացութիւն աստուածեան
Որ զգայն, հաշուէ, իղձ վնի,
Յարդարէ զանձն յիւր վախճան,
Եւ զօրութիւնն՝ որ իմի
Կաղին՝ զէից անբաւից
Փակէ բողբոջ բողբոջից:

Եւ եղելոց բիւր այդ գունդ
Որ եւ նովալ ծընեալ կեան,
Անդ ձըգեն զէն եւ ըզնունդ
Դարուց իդար զերդ սերկեան,
Այդ ամէն՝ դոյն է կաղին,
Յամուն անկեալ ժառ տահուն
Յանգեղաշըթանց կամ յարծուն
Փոշի է այդ աղաղուն՝
Ձոր հողմն իվաղս իւր ցանէ
Ի՛ արվոյն շող ջեռուցանէ:

Եւ ասացի. Տէր դու այդ լուկ, եւ քո է այդ զօրութիւն,
Առատութիւն քո եւ կեանք.
Իմաստութիւն քո եւ կամք
Քո տեսչութիւն եւ խընամք.
Որդն՝ իկեղեւ դըտանէ զքո դըռմեալ անուն,
Աչքս՝ իհասակն եւ իյաւէժ տեւել նորուն (*):

(*) ԴԱՇՆԱԿԻ ԼԱՄԱՐԹԻՆԵԱՅ, Գիրք Բ. Տաղ Ժ, էջ 137.

== Ուրիշ հնութիւն մ'ալ: — Տանիմար-
քայի նիսամ ճահիճը փորած ժամանակնին
կառք մը գտան, որոյ մէջ շատ տեսակ պա-
տուական հնութիւններ ու գեղեցիկ զէնքեր,
Կառքը եղեւին փայտէ շինուած է, երկայ-
նութիւնն է 38 մետր, լայնութիւնն ալ հա-
մեմատական: Վրայի նշաններէն կերելի որ
1600 տարուան հնութիւն մի է:

== Թղթոյս սկիզբը կիսօւթի օտարաց աղ-
գային տօնին վրայ. կրնամ վերջացնել այս
թուղթը առանց յիշատակելոյ ձեզ մեր աղ-
գային շքեղ տարեմուտ եւ ամանորաբեր
ՆԱԽԱՍԱՐԻՒՍ օրը:

Ո՛հ, ինչ կարօտով ողջունեցի այն օ-
րուան պայծառափայլ արշալոյսը...

Բայց հարկ է արդեօք բռնմ որ այն աղ-
գային փառաւոր օրը ինձ պանդխտիս հա-
մար տրամութեան օր մը եղաւ... Ու-
րո՞ց հետ կրնայի տօնել այն մեր մեծ ու
ամենահին աղգային տօնը... Կօզէի մը-
տօք ունալ իհայրենիս, ու գոնեա համաղ-
գեաց տօնակցիլ, եւ նոցա հրճուանացը մաս-
նակից լինել:

Սակայն աւսղ կըսէի հառաչանօք, ուր են
այն երջանիկ ժամանակները որ Հայ աղգը
իւր տարեմուտը անուշահոտ վարդերով, հե-
ղամնչիկ աղաւնիներով եւ երկնացայտ ա-
կանակիտ ջրերով կտօնախմբէր իւր հզօր
թագաւորներուն եւ սուրբ հայրապետներուն
հօլանիին տակը...

Իսկ այժմ... աւսղ, եւ բիւր աւաղ...
Քանի Հայ կայ որ ինձ պէս նստած այսօր
խորհի եւ լայ աղգային փառաց անհետա-
նալուն վրայ... Բայց ինչ կըսեմ... Քանի
Հայ կայ որ գիտնայ Նաւասարդի օրը, եւ օ-
րուան աղգային անմոռանալի տօնն ու հան-
դէսը, եւ նորա խորհուրդը...

Դժբաղդ Հայեր, դուք որ զձեզ մոռա-
ցայք, ո՞վ պիտի զձեզ յիշէ...

Հ Ր Ա Հ Ա Տ.